

ГУЛЬНЁВЫ АСПЕКТ У ТВОРЧАСЦІ ЛЮДМІЛЫ РУБЛЕЎСКАЙ (на прыкладзе зборніка «З'яўленне інфантны»)

Сучасны літаратурны працэс Беларусі досыць інтенсіўна ўзбагачаецца разнастайнымі гульнёвымі прыёмамі, актуалізуюцца і трансформуюцца ўжо вядомыя ў літаратуры тыпы гульні (у творах В. Жыбуля, А. Хадзюковіча, С. Балахонава, А. Аркуша, Ю. Пацюпы, А. Спрынчан, Л. Рублеўской і інш.). Узваженне ролі гульнёвага пачатку

ў мастацтве ХХІ ст. айчынныя і замежныя даследчыкі (П. Васюченка, Г. Кісліцына, В. Карненка, І. Скарапанава і інш.) звязваюць, як правіла, з пашырэннем на мяжы стагоддзя філасофіі постмадэрнізму, паводле якой увесе свет-тэкст – гэта і аб'ект, і прастора для гульні. Нярэдка гульня становіца адзінай канстантай, якая дапамагае «сабрацу» мастацкі тэкст пры ўсей яго постмадэрніскай дэканструкцыі, неадназначнасці прачытання і г.д. У беларускіх жа пісьменнікаў бягучага стагоддзя ёсьць самая любімая гульня, для здзясення якой аўтары выкарыстоўваюць элементы розных мастацкіх і жанравых сістэм, у тым ліку абапіраюцца на эстэтыку постмадэрнізма. У эсэ «Улюблёная гульня. Беларускі постмадэрн ці ёсьць ён?» М. Аляшкевіч абазначае такую «забаву» словамі згучэннем – «прыдумваць Беларусь» [2]. З'яўленне яе, відавочна, абумоўлена спецыфікай аксіяферы нацыянальнай літаратуры пачатку ХХІ ст. – «беларушчынацэнтраванай» [6] называе сістэму каштоўнасцей сучаснага беларускага мастацтва І. Шаўлякова.

Не амбінае «улюблёную гульню» ў сваёй творчасці і Людміла Рублеўская. Дасведчаная ў літаратуразнаўчых, культуралагічных і гістарычных пытаннях, яна не хавае звышмэты свайго шляху ў літаратуры: рэканструяваць «нацыянальны рамантычны міф», дэміфалагізаваць гісторыю Айчыны, перакадзіраваць «сялянскі» імідж беларуса і да т.п. «Мае зацікаўленасці не змяняюща, колькі жыву», – прызнаецца пісьменніца ў адным з інтэрв'ю 2015 года. «Рыцары, дамы, вандроўныя артысты... Уласна кажуць, усё тое, што пішу я, – гэта мой варыянт таго самага нацыянальнага рамантычнага міфа» («Радыё Sputnik», 19 ліст. 2015). Пасля выхаду аднаго з паэтычных зборнікаў, насычанага рамантычным антуражам шляхецкага, рыцарскага паходжання («Шыпшина для пані», 2007), крытыкі заўажылі: «Аўтарская канцепцыя гісторыі пэўным чынам супярэчыць жывой рэальнасці, эпічныя мапонкі дэманструюць эпізыды, уласцівія, хутчэй, заходнегурапейскай гісторыі прыкладна XV – XVI стагоддзяў» [1]. Але ж яшчэ ў 2000-м годзе ў інтэрв'ю для часопіса «Крыніца» паэтка паведаміла, што не ліньць свае вершы гістарычнымі: «Хіба ёсьць у мінулым адпаведнікі таму свету, які ствараю я?» [3, с. 4]. Іншымі словамі, Л. Рублеўская свядома пазыцыянуе аўтарскі творчы працэс як магчымасць пагуляць, прыдумаць. У святле той місіі, якую пісьменніца прызначыла сабе (ці прызначыў ёй час?) у свеце літаратуры, яе гульня з сюжэтна-кампазіцыйным планам, з прасторай і часам, з жанрамі, асасціяцыямі, сэнсамі і тэкстамі не толькі здзясняеца дзеля творчага задавальнення (што, у прынцыпе, натуральна для гульні), але і выступае як эффектыўны сродак для замацавання «нацыянальнага рамантычнага міфа» ў чытацкай свядомасці. «Я ствараю сваю Беларусь, у якую хачу, каб паверылі іншыя» («Сустрэчы», Беларусь 3, 22 верас. 2018) – паведаміла Л. Рублеўская выверанаасць сваіх мастацкай дзеянасці.

Гульнёвы аспект прайяўлецца практична ва ўсіх сферах яе краёты (ці, можна сказаць, літаратурна-крытычнай, журналістскай, літаратурна-грамадскай). Нягледзячы на то, што сёння ў творчых прыярытэтах Л. Рублеўской вершы, на іншыя, займаюць не вядуче месца, пазізія не выходитці з поля зроку пісьменніці: іхроў яе прозы – часта асобы рамантычныя, пазізія паважаюць, некаторыя спрабуюць сабе пісаць, таму вершы на старонках раманаў прысутнічаюць і нават становіца гульёвым кампанентам у структуры твора (як у рамане «Забіць нягодніка, або Гульня ў Альбарутэнію»). Падобныя вершы, а таксама тыя, што друкаваліся на старонках часопісаў «Маладосьць» і «Дзеялоў» (2008, 2009, 2012), складі асноўную частку апошняга зборніка Рублеўской-паэткі – «З'яўленне інфанты»(2015). У межах кнігі яны прадумана структураваны ў тры раздзелы з характэрнымі назавімі: «Міты», «Документы», «Рэаліі», якія прэтэндуюць на сур'ёзны сэнсавы склад, але чацвёрты, дадатковы раздзел, абазначаны як «З. І. Мемуары», выдае аўтарскую самаіронію, знікае сур'ёзнасць па-партрэдніх назваў (літараты З. І. замест класічнага Р. С. успрымаючыя як «заігрыванне»

з інтэрнэтадукаваным чытаем). Пры гэтым аказваеца: дакументальнасць другога раздзела ўмоўна-вобразная, а «Рэаліі» бачацца скрозь прызму ўсё таго ж міфа, «Мемуары» ж уяўляюць сабой гульню дзіцячых асасціяцый пакалення «homo soveticus» у форме празаічных замалёвак. Спалучэнне іроніі і глыбіні думкі, выдуманага і прайдзілага – характэрныя рысы ўсяго зборніка Л. Рублеўской.

Раздзелам кнігі папярэднічае паэтычная прадмова («Калі пішуцца вершы...»), у падтэксце якой гучыць своеасабліва запрашэнне ўключыцца ў зімальны (і адначасова ідэйна значны) пошук «дэталяў» гістарычнага і сучаснага жыцця, якія выходзяць за межы абывацельскай карціны свету: «Як інфант Веласкеса, / выйсці за межы карціны. / I пабачыць дэталі, / не будзе якіх на партрэце» [5, с. 1]. Апеляцыя да вобраза чароўнай інфанті з карціны іспанскага мастака Дыега Веласкеса «Меніны», безумоўна, невыпадковая. Твор жывапісу вядомы сваім аптычна-ілюзорнымі магчымасцямі, выклікае ажыванне прысутнасці ўнутры карціны або выхаду яе герояў за межы палатна. Вось так і Л. Рублеўская выпускае ў реальную прастору сваю міфічна-ілюзорную «іншанту», а чытача запрашае прыгледзеніе пільна і ўбачыць незвычайнія «дэтали» ў «іншым» і цяперашнім часе: «маленькі сыштак» з вершамі, які хавае ўлашчаны клязем прыдворны паэт («Прыдворны паэт»), «стараўжытную лютню» гетмана, які, зачісаючы ў сабе талент музыкі, ідзе абараніць свайго караля («Гетман»), прыхаваны ў куфэрку «чарнавікі» знакамітай Уршулы, у якіх, пэўна, і ёсьць яе сапраўднае ажыцця, а не тое агульнавядомае, дзе «напудраны парык. Заягнуты гарсэт», дзе «як на дамінёльны стод, складаецца санет» [5, с. 11] («Уршуля»). Прыгожыя і горкія «дэтали! Яркія міфы, што ажыўляюць постаці мінулага і выяўляюць праблему няпростых стасункаў творчага таленту з рэчаінасцю.

У сучаснасці пранікаюць куды менш прыгожыя міфічныя «дэталі»: «мярцвяк ідзе ў метро» [5, с. 51], «тупаюць Галемы калідорамі зімы» [5, с. 65], «Снежная Карапела збірае хлопчыкаў злосных» [5, с. 66], «сняжкамі штурляе ў шыбы / Харон, захутаны ў вецер» [5, с. 79]. «Халодная» карціна сучасніці ўскладніеца і азмрочваеца шэрагам алюзій на творы М. Багдановіча («Стратім-лебедзь» і «Народ, беларускі народ...»), В. Быкава («Жоўты пясочак»), У. Караткевіча («Заяц варыць піва»), Р. Тагора («Адзінота – што гэта такое?...»), Г. Х. Андерсэна («Чырвоныя чаравічкі»), Б. Вебера («Дыханне багоў») і інш. Чужыя тэксты ўходзяць у творы Л. Рублеўской як цытаты, эпіграфы або асобныя вобразы, сэнс якіх перакадзіруеца ў адпаведніці з аўтарскім светаўспрыманнем, сучаснай культурнай ситуацыяй. Так, вобраз «чырвоных чаравічкі» з павучальнай казкі Андерсэна становіца ў Л. Рублеўской сімвалам унутранай і зневінай свабоды жанчыны («У чырвоных чаравічках / так хацелася свабоды...» [5, с. 82]). Паэтка адштурхоўваеца ад «чужога» мастацкага образа, каб стварыць індывидуальна-аўтарскі і разам з тым працягнучы ланцужок каштоўных традыцый, закладзеных папярэднікамі. У гульню сэнсай пры гэтым уключаюць не толькі літаратурныя коды, але і музычныя, кінематографічныя: радок з папулярнай песні «простыя слова, простыя рэчы» ў вершы Л. Рублеўской іранічнай ператвараеца ў «з забытыя слова, забытыя рэчы» [5, с. 49] і напаўніеца адпаведна зусім іншымі сэнсамі: клопатам за будучынню Беларусі, яе нацыянальную самавызначанасць; назва знакамітага трывала «Маўчанне ягнятай» прыстасоўваеца аўтаркай да свайго паэтычнага трывала пра мёртвы, бездухуны сучасны свет.

Недаўнімі спадарожнікамі гульні ў зборніку становіца пракацаць, іронія і самаіронія, горкія, а часам і знишчальнае, калі Л. Рублеўская піша пра народ «пад крыламі буслінымі» [5, с. 73], пра «хому балоцікуса» [5, с. 67], пра дзіўных «балотных людзей» [5, с. 23], якія заўсёды вяртаюцца «моўчкі ў дрыгву» [5, с. 23]. Паэтка хвалюе сучасны стан нацыянальнага самаўсведамлення, дзеяснасці народа, за гульнёвой «маскай» смеху і нават «сцёбу» стаіць балочае адчуванне асуджанасці. Іраніч-

на і непрыкметна пераасэнсаваўшы знакавая купалаўскія паняці «тутэйшыя», «паязджане», паэтка стварыла досьць змрочны, дэпрэсіўны мадюонак рэчаісанасці. Іронія ў гэтых вершах зборніка закліканы выкананец не столькі крытычную функцыю, колькі індыкатыўную: указаць на «болькі» нацві, а таксама тэрапеўтычную: «ускрыць» гэтыя «болькі», садзейніцаць выхаду з сітуацыі культурнага крываісу. Невыпадкова апошняя радкі вершаў з «балотнымі» і «тутэйшымі» матывамі нясуць усё ж аднаўляльны, абнадзеяваючы (хоць таксама не без іроніі) пафас у дачыненні да лёсу народа: «І ніхто на яго / не надзене / ніколі / ашыйнік» [5, с. 70].

Іронія, самаіронія выконаўцу у вершах зборніка і абарончую функцыю: ратуюць «прыўкрасны» [5, с. 80] міф Беларусі ад «нацыянальнай хваробы» айчынных паэтай – «горкага плачу» [5, с. 84], а таксама ад гучнай пафаснасці «беларушчынацэнтраваных» паэтычных радкоў. У гульнёвай прасторы зборніка прысягае ў «вагі» міфа-лагізаваная іранічнага карціна: герой апавяданняў Я. Баршчэўскага, аматар народных легенд і паданняў пан Завальня, прыгледаеца і прыслухоўваеца з усеба, а «горкага плачу» і «на ўскрайку нашых вершаў ставіць смайлік. / Зрэшты, моіх, проста плюнуў з аблачыны» [5, с. 84]. Інтэртэкстуальная гульня, змешванне высказага і незага ствараючы асаблівыя характеристар кнігі Л. Рублеўскай.

Гульнёвы аспект у зборніку «З’яўленне інфанты», як бачна чыяўляеца на кампазіцыйным, ідэйна-зместавым узорынях мастацкага тэксту, у сужносінах аўтар – твор – чытач. Сэнсавая гульня, іранічнае абыгрыванне, ітнагасць, інтэртэкстуальная сцэна, апеляцыя на літаратурны спадчыны, культуры і гісторыі розных эпох ствараюць постмадэрнісцкую прастору паэзіі Л. Рублеўскай. Чытара турная гульня пісьменніцы – своеасаблівы ход у аўтарскай стратэгіі рэканструкцыі нацыянальнага міфа і дэміфалагізацыі культурна-гістарычнага мінулага Беларусі.

ЛІТАРАТУРА

1. Алейнік, Л. Смак шыпшыны / Л. Алейнік // Літаратура і мастацтва. – 2008. – 1 лют. – С. 6.
2. Аляшкевіч, М. Улюблёная гульня. Беларускі постмадэрн ці ёсьць ён? / М. Аляшкевіч // Дзеяслоў. – 2011. – № 11. – С. 263–282.
3. З Людмілай Рублеўскай гаворыць Галіча Булька // Крыніца. – 2000. – № 11–12 (60). – С. 4–16.
4. Пісменніца Людміла Рублеўская. «У кожным майм рамане ёсьць чалавек, у якога я шыра закахана...» : інтэрв'ю [Электронны ресурс] // «Рэй» : інтэрнэт-версія дадатку да «Наставніцкай газеты». – 2017. – 7 сакав. – Рэзультат доступу: <https://ray.ng-press.by/subotni-gosts/>. – Дата доступу: 30.08.2018.
5. Рублеўская, Л. З’яўліччы шыфранты : вершы / Л. Рублеўская. – Мінск : Кнігазбор, 2015. – 112 с.
6. Шаўлякова-Барэнка, Т. Аксіяспера беларускай літаратуры XXI стагоддзя: феномен скрыжавання дыялогу / Т. Шаўлякова-Барэнка // Национальные культуры в межкультурной коммуникации. : сб. науч. ст. : в 2 ч. / редкол.: Э. А. Усовская (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2016. – Ч. 2 : Национальные формы художественной культуры в процессе межкультурного взаимодействия. – С. 454–461.

Хомякова О. Р. (Мінск, Беларусь)

МОТИВ (СВОЙСТВА, ФУНКЦИИ, ТИПОЛОГИЯ)

1. К истории и теории вопроса

Как фундамент для своих теоретических построений современные исследователи используют идеи А. Н. Веселовского [1]. Этапы истории изучения понятия «мотив» в литературоведении и фольклористике изложены в монографии И. Силантьева «Поэтика мотива» [8]. Теоретическая база мотивного анализа создана в трудах таких учё-